

Árpádkori temető Hódmezővásárhely-Kopáncson.

(Idetartozik a LXII—LXVI. tábla.)

Szenti Jánosnak a kopáncsi 10. dűlőben lévő 423. számú tanyája mögött talált szarmatakori telep leleteiről már beszámoltunk e kötet hasábjain.¹ A tanya előtti területen még 1931-ben öt sírt tártunk fel. Az egyik sírban két Salamon (1063—1074) érmet is találtunk, amelyek a C. N. H. I. kötet 20. számú érmével azonosak. Az egyik érem az állkapocshoz volt tapadva. A föld másik végén állítólag téglalapú épületet hordtak szét. Nincs adatunk arra, hogy ezen a helyen valaha is templom állott volna.² 1943 augusztusában itt is sor került a további munkálatokra, s ez alkalommal 50 sírt tártunk fel. A sírok leírását a következőkben adjuk:

1. sír. 96 cm mélyen, 70 cm hosszú gyermekcsontváz; irányítása Ny-K.³ Melléklete nem volt.⁴

2. sír. 58 cm mélyen bolygatott gyermekcsontváz; irányítása Ny-K. Csak a koponya ép, a csontváz többi része részben elporladt, részben a feldúláskor tönkre ment. Melléklete nem volt.

3. sír. 70 cm mélyen, 145 cm hosszú női (?) csontváz; irányítása Ny-K. Mellékletei: 1. Az állkapocs baloldali része alatt nyitott, kissé egymás vége fölé futó ezüstkarika (LXII. 1.), átmérője 2,5×2,8 cm. — 2. A jobbkez csuklóján szívalakú, ritka szövetű csonttárgy (LXII. 2.), átmérője 4×2,8 cm. — 3. Körteformájú kengyelpár töredékei (LXV. 10—15.); annyira rongáltak, hogy sem a méreteik, sem füg-

¹ Szarmatakori telep Hódmezővásárhely—Kopáncson. 164—169. l.

² Banner János, A hódmezővásárhelyi városi múzeum régészeti osztályának első öt éve. Szeged, 1934. 25., 55. l.

³ Az irányításnak első helyen megadott adata jelzi, hogy a csontváz fejjel arra felé volt fordítva.

⁴ Táblamagyarázat: LXII. tábla 1—2: 3. sír, 3: 5. sír, 4—5: 7. sír, 6—19: 8. sír, 20—21: 9. sír, 22—24: 10. sír, 25: 49. sír, 26—27: 13. sír, 28—30: 14. sír, 31—32: 15. sír, 33: 38. sír. (1—33: kb. $\frac{2}{3}$ nagyság). LXIII. tábla 1—20: 17. sír, 21: 20. sír, 22: 22. sír, 23—24: 24. sír, 25: 39. sír, 26—32: 32. sír (1—32: kb. $\frac{2}{3}$ nagyság). LXIV. tábla 1—9: 19. sír, 10—14: 49. sír, 15—22: 31. sír (1—22: kb. $\frac{1}{3}$ nagyság). LXV. tábla 1—9: 43. sír, 10—15: 3. sír, 16—22: 13. sír, 23—29: 6. sír. (1—29: kb. $\frac{1}{3}$ nagyság). LXVI. tábla 1: 48. sír, 2—3: 46. sír, 4—8: 35. sír, 9—13: 8. sír (1—8: kb. $\frac{2}{3}$, 9—13: kb. $\frac{1}{3}$ nagyság).

gesztőjüknek formája nem állapítható meg; a talpaló 3.8 cm széles és peremesen lehajlik. Az egyik kengyel a bal térden és az alsó lábszáron, a másik az első kengyel alatt, a bal lábszáron kívül feküdt.

4. *sír.* 46 cm mélyen, 164 cm hosszú férfi (?) csontváza; irányítása Nydny-Kék. Egyetlen melléklete a jobb alsó kar közepe táján talált ismeretlen rendeltetésű vastárgy, amely azonban a kivételkor szétmállott.

5. *sír.* 58 cm mélyen, 151 cm hosszú férficsontváz; irányítása Ény-Dk. Egyetlen melléklete a jobb könyök felett, a felső karon keresztbe fekvő, belül üres csonthenger (LXII. 3.). A kissé körbe, s a használattól csiszolt felületű csonttok, hossza 7.7 cm, átmérője mind a két végén 1 cm. Talán tűtartótok volt.

6. *sír.* 97 cm mélyen, 165 cm hosszú férficsontváz; irányítása Ény-Dk. A bal térde fel volt húzva. Mellékletei: 1. A jobb lábfej felett vaskengyel (LXV. 23.). — 2. A kengyel felett vaszabla töredékei (LXV. 24—28.). — 3. A bal lábfej alatt vaskengyel (LXV. 29.). A csikószabla 5.3 cm átmérőjű, lapos karikákkal volt felszerelve; igen rongált állapotú. A jobb lábfej felett talált kengyel körteformájú; négyszögűre kalapált felső végén négyszögű nyílás van, a kengyel-tartó szíj befogadására; a talpaló 3.7 cm széles, magassága kb. 14 cm; a bal lábfej alól előkerült kengyel is körteformájú; felső vége négyszögűre van kalapálva; de a szíjat befogadó áttörés nem látszik a rozsdától; a talpaló 3.1 cm széles, kb. 14 cm magas. Mind a kettő töredékes állapotú.

7. *sír.* 92 cm mélyen, 148 cm hosszú férficsontváz; irányítása Nyény-Kdk. Egyetlen melléklete a medence bal tányérján talált töredékes vaskés. Két darabja maradt meg (LXII. 4., 5.), az egyik 4.8, a másik 4.2 cm hosszú. A két darab nem illeszthető össze.

8. *sír.* 100 cm mélyen, 150 cm hosszú férfi csontváz; irányítása Nydny-Kék. Mellékletei: 1. Az áll alatt két kerek huzalból készült, nyitott bronzkarika (LXII. 14—15.); az egyiknek átmérője 1.9, a másiké 2 cm. — 2. A medencében tömör bronzpityke (LXII. 19.). — 3. Hat ép és két töredékes, rosszezüstből készült, rombuszformájú ruhadísz; a négy sarkon gomb van (LXII. 6—13.), felületét, a peremmel párhuzamosan haladó pseudógranulációs és mélyített vastag vonaldísz élénkíti; az alsó félen két fülecske van. A mellkas alsó részének közepén került elő kettő, a gerinc alól egy, a többi az öv táján volt. — 4. A lapocka alatt két félből álló bronzpityke (LXII. 17—18.). — 5. A jobb lábfej előtt körteformájú vaskengyel (LXVI. 11.). A kengyel csúcsa és a kengyelt tartó szíj befogadására szolgáló nyílás négyszögű. A talpaló 3 cm széles, s mind a két széle peremeszerűen lehajlik. A kengyel magassága 15 cm. — 6. A bal lábfej mellett, kívül körteformájú vaskengyel (LXVI. 9—10.). A kengyel száraz csúcsban futnak össze, s itt van a kengyelt tartó szíj befogadására szolgáló nyílás is. Töredékes állapotú. — 7. Az utóbbi kengyelhez tapadva került elő egy töredékes vaspálcás zabla (LXVI. 12—13.). — 8. A bal

combesont mellett kívül profilált csontesat. A felerősítésre a csat tövén látható két lyuk szolgált. A csat két oldala is át van fúrva, ezeken dugták át azt a csontpálcikát, amely a pecket tartotta (LXII. 16.). Hossza 7.1, legnagyobb szélessége 4 cm.

9. *sír.* 75 cm mélyen, kb. 90 cm hosszú gyermekcsontváz; irányítása Nyény-Kék. Mellékletei: 1. A jobb könyöknél ellipszis formájú vaskarika (csatkarika?) fele (LXII. 21.). — 2. A jobb könyökön belül, ismeretlen rendeltetésű vastöredékek; a csatnak részei lehetnek. — 3. A nyakban holdsarló formájú ezüstcsüngő (LXII. 20.). Legvastagabb a középső részén, ahol kis fülecske és két lyuk van rajta.

10. *sír.* 75 cm mélyen, 83 cm hosszú gyermekcsontváz; irányítása Nyény-Kdk. Egyetlen melléklete a bal csuklón talált, széles rossz ezüstlemezből készült karperec három töredéke (LXII. 22–24.). Az egyik töredék át van fúrva.

11. *sír.* 50 cm mélyen gyermekcsontváz, amelynek csontjai teljesen elporladtak. Irányítása Ény-Dk. Melléklete nem volt.

12. *sír.* 56 cm mélyen, 158 cm hosszú férfi csontváza; irányítása Ény-Dk. Melléklete nem volt.

13. *sír.* 59 cm mélyen, 114 cm hosszú gyermekcsontváz; irányítása Ény-Dk. Mellékletei: 1. A mellkas jobb oldalán vas tű, vagy szeg töredékei. — 2. A nyakban 1.9 cm átmérőjű, felfüggeszthető, kerek bronzlapocska (LXII. 27.). A perem közelében fúrt egyik, felfüggesztésre szolgáló lyuk kitörése után, másikat fúrtak. Talán erősen kopott császárkori PB érem. — 3. A nyak alatt vashuzalon két nagyobb és két kisebb gömbölyű, hullámvonalas és pontberakásos üveg (?) gyöngy (LXII. 26.). — 4. A jobb combesonton kívül vaszabla, 3.8, 4.2 cm átmérőjű karikákkal (LXV. 16–22.).

14. *sír.* Nyény-Kdk irányítású, 130 cm hosszú férficsontváz. A gerinccel párhuzamosan gyöngyök, mégpedig tíz gömbölyű, hullámvonalas és pontberakásos, továbbá bordás díszű agyag, négy hengeres bordás díszű agyaggyöngy (LXII. 30.), két kisméretű *Cypraea* kagyló (LXII. 28–29.).

15. *sír.* 108 cm mélyen, 160 cm hosszú férficsontváz; irányítása Nyény-Kdk. A nyak közelében rossz ezüst huzalból készült karika két töredéke (LXII. 31–32.).

16. *sír.* 90 cm mélyen, 160 cm hosszú férficsontváz, irányítása Ny-K. A balkéz könyökben be volt hajlítva. Melléklete nem volt.

17. *sír.* 80 cm mélyen, 158 cm hosszú női (?) csontváz; irányítása Ny-K. Mellékletei: 1. A koponya körül szívformájú ezüst csüngők. Két típusuk van. Az egyik típusba hét darab tartozik; kéttagúak, a felső rész kerek, rozettaszerű díszítéssel, hátlapján két fülecske; alsó része szívalakú, stilizált liliomszerű díszrel (LXIII. 3–9.). A másik típusba két példány tartozik. Ez is kéttagú, a felső rész kerek, rozettaszerű díszítéssel; a hátlapján két fülecske szolgált a felerősítést. Az alsó szívalakú tag mezejét a peremmel párhuzamosan haladó pseudogranulációs és vonalas díszítések töltik ki (LXIII. 1–2.). —

Végül idetartozik egy kéttagú ezüstcsüngő, kerek felső része (LXIII. 10.). — 2. A jobb és bal halántékon egy-egy rosszezüst huzalból készült, 2,4 cm átmérőjű nyitott karika (LXIII. 13., 20.). — 3. A könyökbe behajlított jobb kéz ujjáról 7 mm széles, ezüst lemezből készült nyitott gyűrű (LXIII. 19.); poncolt hullámvonalas díszítés van rajta. — 4. A jobbkez ujjáról 5 mm széles ezüstlemezből való nyitott gyűrű (LXIII. 14.). — 5. A bal kéz ujjáról 7 mm széles ezüst lemezből készült nyitott gyűrű (LXIII. 11—12.). — 6. A bal kéz ujjáról 8 mm széles ezüst lemezből való nyitott gyűrű (LXIII. 15—16.). — 7. A bal alsó kar közepén keresztben fekvő vasszög töredéke (LXIII. 17—18.).

18. sír. 77 cm mélyen, 150 cm hosszú férficsontváz, irányítása Nyény-Kdk. Melléklete nem volt.

19. sír. 102 cm mélyen, 170 cm hosszú férfi (?) csontváz, irányítása Ény-Dk. Mellékletei: 1. A bal alsó kar hosszában belül vaskés (LXIV. 3.), hegygel lefelé. Teljes hossza 10,6 cm, ebből a penge 7,8 cm. — 2. A bal bokán körteformájú vaskengyel (LXIV. 4.). A felső vége négyszög formán van laposra kalapálva. Az itt alkalmazott valószínűleg négyszögű áttörés szelgált a kengyeltartószíj befogadására. A talpaló 3 cm széles és szélei peremszerűen le vannak hajlítva. Magassága 16,5 cm. — 3. Az előbbi kengyel párja ugyancsak vasból, a bal alsó lábszár közepén. Az előbbivel azonos formájú, de valamivel kisebb. A talpaló 2,5 cm széles, a magassága 13,6 cm (LXIV. 5—6.). — 4. A két kengyel előtt, a jobb alsó lábszáron karikás vaszabla töredékei (LXIV. 1—2., 7—9.).

20. sír. 86 cm mélyen, 169 cm hosszú férficsontváz, irányítása Nyény-Kdk. A bal alsó karja könyökben be volt hajlítva, úgyhogy a bal kéz ujjai a jobb felső karra kulcsolódtak. Egyetlen melléklete a jobb könyök mellett kívül talált vaskés (LXIII. 21.). Teljes hossza 12,5, ebből a penge 8,3 cm.

21. sír. 105 cm mélyen, 160 cm hosszú férficsontváz, irányítása Ny-K. A bal alsó kar könyökben be volt hajlítva, a balkéz ujjai a medencében. Melléklete nem volt.

22. sír. 65 cm mélyen, 148 cm hosszú nőicsontváz, irányítása Nydny-Kék. A fej jobbra kifordult, az állkapocs a helyén maradt. A jobboldalon a kifordult koponya alatt halántékkarika rosszezüstből, S-formájú véggel (LXIII. 22.), átmérője 2,6 cm.

23. sír. 65 cm mélyen, 85 cm hosszú gyermekcsontváz, irányítása Nydny-Kék. A nyak táján babszem nagyságú vasrögöt találtunk, amely a kivételkor szétomlott.

24. sír. 95 cm mélyen, 155 cm hosszú férficsontváz, irányítása Nydny-Kék. A bal és a jobb halántékon egy-egy rosszezüstből készült, S-végű karika (LXIII. 23—24.).

25. sír. 104 cm mélyen, 158 cm hosszú, férficsontváz, irányítása Nydny-Kék. A jobb alsó lábszár elmozdult és a jobb alsó lábszáron keresztbe feküdt. Melléklete nem volt.

26. *sír.* 90 cm mélyen, 94 cm hosszú gyermekcsontváz, irányítása Nydny-Kék. Melléklete nem volt.

27. *sír.* 60 cm mélyen, 155 cm hosszú férficsontváz, irányítása Dny-Ék. Bolygatott, melléklete nem volt.

28. *sír.* 70 cm mélyen, 160 cm hosszú férficsontváz, irányítása Dny-Ék. Melléklete nem volt.

29. *sír.* 40 cm mélyen, 90 cm hosszú gyermekcsontváz, irányítása Dny-Ék. Melléklete nem volt.

30. *sír.* 65 cm mélyen, 158 cm hosszú női csontváz, irányítása Nydny-Kék. A lábvégeknél valamilyen állat (kutya?) csontvázat találtak.

31. *sír.* 70 cm mélyen, 173 cm hosszú férficsontváz, irányítása Nyény-Kdk. Mellékletei: 1. A fej mellett balról silex pengécske (LXIV. 16.). — 2. A bal combcsont mellett belül kétélű vasnyílhegy, hossza 8.7 cm (LXIV. 15.). — 3. A térdeken keresztben körteformájú vaskengyel (LXIV. 18.). A kengyel felső része négyszögformán van kapálva és téglalapformán át van lyukasztva. A 3.5 cm széles talpalo két széle peremszerűen lehajlik. A kengyel magassága 15.8 cm. — 4. A jobb térd alatt vaszabla fele, a zablakarikával (LXIV. 17., 19—21.). — 5. A bokákon vaskengyel töredékei (LXIV. 22.). A töredékekből megállapítható, hogy a 3. szám alatt bemutatott példány pontos mása.

32. *sír.* 75 cm mélyen, 92 cm hosszú gyermekcsontváz, irányítása Ény-Dk. Mellékletei: 1. A nyak táján gyöngysor, hét hengeres és gömbölyű bordás díszű, továbbá öt gömbölyű kék üvegyöngyből (LXIII. 26.). — 2. A bal halánték táján ólomöntvény, fülbevaló formájú (LXIII. 32.). — 3. A bal kulcscsont felett egy, a jobb kulcscsont felett két ismeretlen anyagú kerek fémlapocská (LXIII. 28—30.). Körbehaladó vonalak díszítik, ellentett oldalain egy-egy felvarrásra szolgáló átlukasztás van. — 4. A jobb kulcscsont alatt ismeretlen rendeltetésű, négyszegletes, rosszezüsből (?) készült tárgy (LXIII. 31.). — 5. A gerincoszlop közepén kettéhajlított ezüst (?) huzaldarab (LXIII. 27.).

33. *sír.* 90 cm mélyen, 125 cm hosszú gyermekcsontváz, irányítása Dny-Ék. A bal alsó karja könyökben be van hajlítva. Melléklete nem volt.

34. *sír.* 70 cm mélyen, 81 cm hosszú gyermekcsontváz, irányítása Ny-K. Melléklete nem volt.

35. *sír.* 51 cm mélyen, 62 cm hosszú gyermekcsontváz, irányítása Nyény-Kdk. Mellékletei: 1. A jobb és a bal halántékon két-két rosszezüsből készült halántékkarika, S-formájú végekkel (LXVI. 4—7.), átmérőjük 1.5 cm. — 2. A nyak alatt apró gömbölyű sárga és zöld üvegyöngyök (LXVI. 8.), amelyek három csoportban körben helyezkednek el valószínűleg felvarrt ruhadíszek voltak. Egy-egy csoport közepébe nagyobb gyöngyöt helyeztek.

36. *sír.* 60 cm mélyen csecsemőcsontváz, irányítása Ény-Dk. A

37. sír csontvázának alsó lábszárjai fölött, félig a lábak közül került elő; talán anya a gyermekével.

37. sír. 62 cm mélyen, 151 cm hosszú női(?) csontváz, irányítása Ény-Dk. Az alsó lábszárakon keresztbe feküdt a 36. sír csecsemő csontváza.

38. sír. 70 cm mélyen, 129 cm hosszú gyermekcsontváz, irányítása Ny-K. A mellesonton kora-árpádkori (Szt. István?) érem (LXII. 33.).

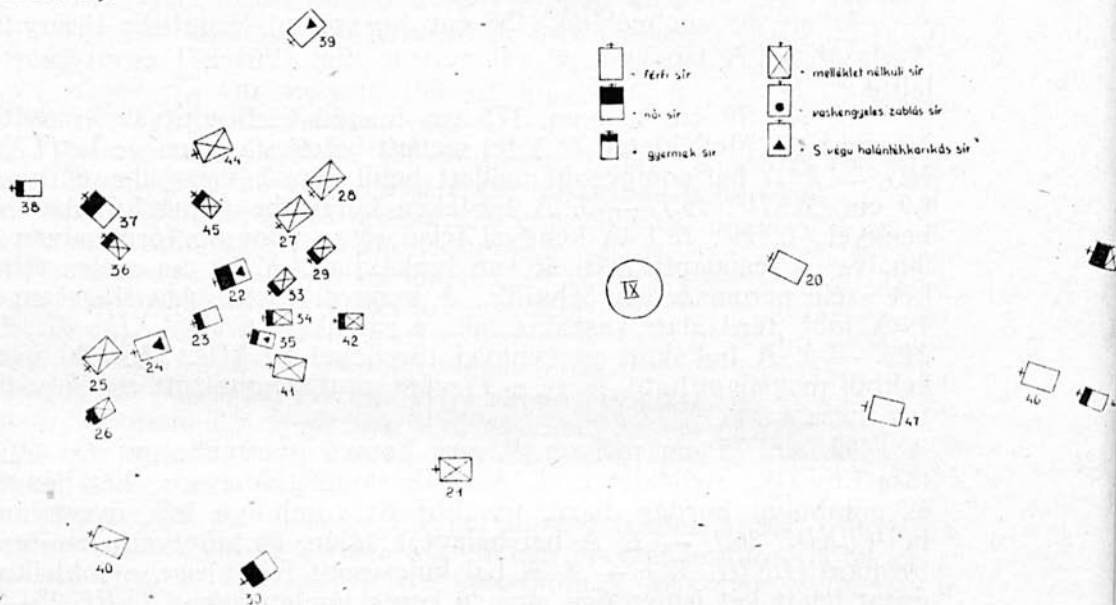

Abb. 1. kép.

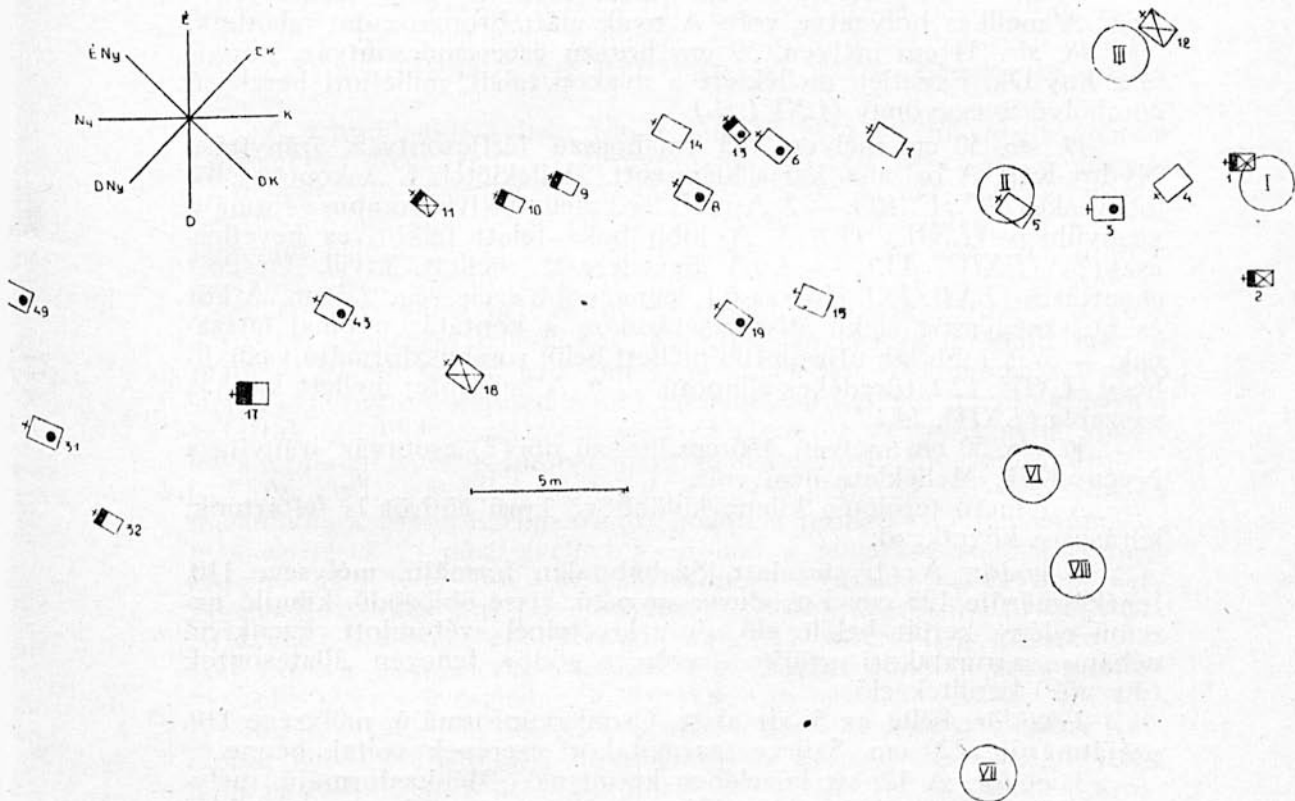
39. sír. 57 cm mélyen, 147 cm hosszú férficsontváz, irányítása Nydny-Kék. A jobb halántékon S-végű halántékkarika (LXIII. 25.), szegletes metszetű, rosszezüst huzalból.

40. sír. 66 cm mélyen, 133 cm hosszú férficsontváz, irányítása Nyény-Kdk. Melléklete nem volt.

41. sír. 86 cm mélyen, 171 cm hosszú férficsontváz, irányítása Nyény-Kdk. Melléklete nem volt.

42. sír. 52 cm mélyen, 53 cm hosszú csecsemőcsontváz, irányítása Ny-K. Melléklete nem volt.

43. sír. 70 cm mélyen, 167 cm hosszú férficsontváz, irányítása Nyény-Kdk. Mellékletei: 1. A jobb kulcscsont alatt ismeretlen rendeltetésű vasrög, a kiemeléskor szétomlott. — 2. A jobb alsókar mellett belül, hegyével a láb fejek felé irányított vaskés (LXV. 4.), hossza 10.2 cm, ebből a penge 7.5 cm. — 3. A két alsó lábszár között körteformájú vaskengyel (LXV. 3.). Csúcsa négyzetformán van ia-

posra kalapálva és téglalap formán át lyukasztva. A talpaló 3.2 cm széles és peremesen lehajlik. Magassága 17 cm. — 4. A bal boka mellett kívül körteformájú vaskengyel (LXV. 6–7.); az előbbinek pontos mása lehetett. Töredékes állapotú. — 5. A bal alsó lábszáron keresztbe fektetve karikás vaszabla töredékei (LXV. 1–2., 8–9.). — 6. Ugyanitt ovalis hevedercsat vasból (LXV. 5.), nyitott végei egymás fölé futnak. Hossza 7.6, szélessége 4.3 cm.

44. sír. 60 cm mélyen, 151 cm hosszú férficsontváz, irányítása Nydny-Kék. Melléklete nem volt.

45. sír. 36 cm mélyen, 55 cm hosszú csecsemőcsontváz, irányítása Ény-Dk. Melléklete nem volt.

46. sír. 67 cm mélyen, 121 cm hosszú gyermekcsontváz, irányítása Nyény-Kdk. Mind a két kéz a medencébe volt téve. Mellékletei: 1. A bal csukló mellett belül vasszög töredéke (LXVI. 2.). — 2. A bal kulcsont alatt tömör bronzpityke (LXVI. 3.).

47. sír. 76 cm mélyen, 159 cm hosszú csontváz, irányítása Nyény-Kdk. A mellkas bolygatva volt. A nyak alatt bronzroszdát találtunk.

48. sír. 54 cm mélyen, 59 cm hosszú csecsemőcsontváz, irányítása Ény-Dk. Egyetlen melléklete a nyakon talált, millefiori berakású gömbölyű üvegyöngy (LXVI. 1.).

49. sír. 50 cm mélyen, 165 cm hosszú férficsontváz, irányítása Nydny-Kék. A bal alsó karja hiányzott. Mellékletei: 1. A koponya fölött vaskés (LXIV. 10.), — 2. A jobb térd mellett kívül rombusz formájú vasnyílhegy (LXIV. 11.). 3. A jobb boka felett félköríves hevederesat (?) (LXIV. 13.). — 4. A hevederesat mellett, kívül, faragott csonttárgy (LXII. 25.). Hossza 6.1, legnagyobb szélessége 2.7 cm. A kör és hosszánégyszög alakú átyukasztásokon a koptatás nyomai látszanak. — 5. A jobb láb ujjcsontjai mellett belül rombuszformájú vasnyílhegy (LXIV. 12.), töredékes állapotú. — 6. A bal lábfej mellett karikás vaszabla (LXIV. 14.).

50. sír. 50 cm mélyen, 156 cm hosszú női (?) csontváz, irányítása Nyény-Kdk. Melléklete nem volt.

A temető területén kilenc különböző korú gödröt is feltártunk, leírásuk a következő:

1. gödör. Az 1. sír alatt. Szabálytalan formájú, mélysége 110, fenéktátmérője 125 cm. Egy durva anyagú, kissé öblösödő, kihajló peremű edény került belőle elő, de a kivételnél szétomlott. Ezenkívül néhány szarmatakorai szürke cserép, a gödör fenekén állatesontok (disznó?) kerültek elő.

2. gödör. Félig az 5. sír alatt. Csonkakúpformájú, mélysége 110, szájtátmérője 220 cm. Szürke szarmatakorai cserepek voltak benne.

3. gödör. A 12. sír közelében került elő. Méhkasformájú, mélysége 106, fenéktátmérője 110×130 cm. Néhány szürke szarmatakorai cserép került elő belőle.

4. gödör. A 12. sír közeléből. Szabálytalan formájú, mélysége 90, szájtátmérője 114 cm. Néhány szürke, szarmatakorai cserép került belőle elő.

5. gödör. A 12. sír közelében tártuk fel. Szabálytalan formájú, mélysége 108, szájtátmérője 112 cm. Néhány szarmatakorai szürke cserép került belőle elő.

6. gödör. A 15. sírtől dk-re, kb. 10 m-re került elő. Szabálytalan formájú, mélysége 86, szájtátmérője 140 cm. Szarmatakorai szürke cserepek kerültek belőle elő.

7. gödör. A 6. gödörtől délre, kb. 10 m-re került elő. Szabálytalan formájú, mélysége 148, szájátmérője 161 cm. Jellegtelen formájú, szürke szarmataakori cserepek kerültek belőle elő.

8. gödör. A 6. gödör közelében került elő. Szabálytalan formájú, mélysége 110, szájátmérője 91 cm. Szürke szarmataakori cserepek kerültek belőle elő.

9. gödör. A 20. és 21. sírok között tártuk fel. Szabálytalan formájú, kb. 130 cm mély gödör. Szájátmérője 120—130 cm. A szürke szarmata cserepeken kívül péceli-kultúrához tartozó cserepek is kerültek belőle elő, sőt innen való az LII. 4. számú ábrán bemutatott jellegzetes edény is. Felső része hengeres, az alsó csanakakúpformájú. A perem alatt közvetlenül a két szembenfekvő oldalon egy-egy bütyökfül látható.

A fentebbiekben ismertetett temető nem áll magában ezen a környéken. Megközelítően egvező korú temetőt ismerünk a gorzszai Héthalom-dűlő elején lévő halomból (65 sír),⁵ a Solt-paléi határrészben lévő Szakálhátról⁶ (48 sír) és az ugyanebbe a határrészbe tartozó Hunyadi halomból (45 sír),⁷ azonban egyik temető sem szolgáltatott alkalmat olyan megfigyelésekre, mint a kopáncsi. Ha a temetőnek az 1. képen közreadott helyszínrajzát tanulmányozzuk, feltűnik, hogy a sírok két csoportra különülnek. Ez annál figyelemre méltóbb, mert a mintegy 18, helyenkint azonban 30 m széles sáv, — amelyen a temető sírjait találtuk —, minden részét egyenlő sűrűségben húzott árkokkal kutattuk át, tehát arról nem lehet szó, hogy a két sírcsoport között lévő területen kutatás hiánya miatt nem kerültek volna elő a sírok.

Az első csoportba tartoznak az 1—20., 31., 32., 46—50. sírok, a másodikba a többi. E két csoport között a területi elkülönülés mellett más eltérések is megfigyelhetők. Ebben a vonatkozásban figyelmet érdemel az a tény, hogy az első csoport sírjainak legnagyobb része Nyény-Kdk, vagy Ény-Dk irányítású; Ny-K irányítású van négy (1., 2., 3., 17.), s csupán egyetlen egy van (4.), amely Dny-Ék irányban volt tájolva. A második csoport sírjai között ebből a szempontból nagyobb eltérések észlelhetők. Ény-Dk van hat (35—37., 40., 41., 45.), Ny-K négy (21., 34., 38., 42.), a többi tizenegy pedig Nydny-Kék, illetve Dny-Ék irányítású. Legmeglepőbb azonban az a megfigyelés, hogy az első csoport sírjai közül a 3., 6., 8., 13., 19., 31., 43., 49. sírokban vaskengyel és zabla, a 8. és 17.-ben a honfoglaló sírokra jellemző szív- és rombuszformájú ezüstdíszek fordulnak elő. A második csoportban a vaskengyel, zabla és az előbb említett díszek egyáltalán nem, viszont a 22., 24., 35., 39. sírokban az S-végű halántékkarikák kerültek

⁵ Banner János, Ásatások Gorzszán és Batidán. Dolgozatok, 1933—34. 253—255., 265—270. l.

⁶ Bálint Alajos, A szakálháti Arpád-kori temető, Dolgozatok, 1936. 205—216. l.

⁷ Banner János, A hódmezővásárhelyi múzeum ásatásai 1935-ben. Dolgozatok, 1937. 66—69. l.

elő. Az S-végű halántékkarikákat az első csoport sírjaiból nem ismerjük.

Nem lehet véletlen e két sírcsoport elkülönítése. Hiszen egész temetőket is ismerünk, amelyek vagy az egyik, vagy a másik csoportba tartoznak. Például az első csoport temetőjének kell tartani a már említett szakálhádi temetőt, amelynek 48 sírjából egyetlen S-végű halántékkarika sem került elő, ehelyett azonban lovassírt (koponya és két alsó lábszár a patákkal), továbbá három sírban vaskengyelt, illetve zablát találtak a feltárók. A második csoport jellegzetes temetője a Hunyadi-halmi, amelynek sírjaiban jellegzetes mellékletként az S-végű halántékkarikák jelentkeztek. Ugyanebbe a csoportba tartozik a gorzsai temető is.

E tényeknek okát a kor társadalmi viszonyaiban kereshetjük. A hódoltató honfoglalók (első csoport) és a behódolt népek önálló temetőit (második csoport) kell itt látnunk. Amíg azonban a szakálhádi és a Hunyadi-halmi temetők esetében az elkülönülés különálló (egymástól mintegy 1 km távolságra lévő) temetők létesítésében nyilatkozott meg, addig Kopáncon ugyanabban a temetőben különülnek el a csoportok. Ez utóbbi temetkezési szokás (azaz ugyanabban a temetőben csoportok szerint elkülönítve) talán már a huzamosabb együttélés eredményeként lép fel, s ez esetben a kopáncsi temetőt néhány évtizeddel későbbinek kell tartani, mint a szakálhádi, Hunyadi-halmi és gorzsai temetőket. Ha ezeket a X—XI. századokra lehetett datálni, akkor a kopáncsi a XI. század második felére tehető.

Fel kell hívnunk a figyelmet végül a 17. sírnak a koponya körül elhelyezkedett kéttagú díszekre (LXIII. 1—10.), amelyek minden valószínűség szerint az árpádkori magyarság viselettörténetének érdekes dokumentumai. Feltehető, hogy valami sapkaféle díszítésére szolgáltak.

Dr. Párducz Mihály.